Karíma Sadio
Baobab v lipové aleji

Karíma Sadio
Baobab v lipové aleji

Eroika

Karíma Sadio

Baobab v lipové aleji

© Karíma Sadio, 2008
Cover photo © Ariadne van Zandbergen/AfriPics
© Eroika, 2008

ISBN 978-80-86337-78-4

Mým rodičům, kteří mě naučili lásce k vlastní řeči
i k řečem cizím.

Mému muži, jehož trpělivost se mnou je obdivuhodná.

Mamadouovi Ly, Henrimu Mendy, Mamadouovi Tourému,
Djamilu Diengovi, Papa Diopovi ze Senegalu, Papysi Niassovi
z Gambie a dalším, kteří věnovali svůj čas a úsilí,
aby mi umožnili čerpat z jejich znalostí.

Ibrahimovi Dembelemu a Mamadouovi Cissemu z Mali,
kteří mi ve chvílích nejtěžších svou moudrostí pomáhali zachovat
rozvahu a smysl pro humor.

Těm, kteří opouštějí všechno, co je jim drahé,
aby pomohli svým blízkým.

Osoby i události popisované v této knize jsou dílem skutečné
a dílem skutečností pouze inspirované.

Anděl z letiště

Čísla na elektronickém ukazateli času doblikala ke třetí hodině odpoledne, když do nástupní haly milánského letiště vešel prošedivělý muž v obleku a posadil se na nepohodlné sedátko. Na zem před sebou opatrně položil motouzem převázanou papírovou krabici. Chvíli po něm se objevil mladík v džínách a tričku a tři slečny se syntetickými příčesky.

Zuzana a já jsme si po hodinách osamělého poposedávání v hale mohly oddechnout: není pochyb, čekáme u správného východu. Poletíme do Dakaru. Hala se zvolna plnila muži v bělostných kaftanech (do kterých se dneska nejspíš převlékli z montérek a obleků), důstojnými matrónami šustícími bohatými sukněmi z drahých látek… a spoustou, spoustou zavazadel.

Rodina „tam doma" čeká dárky z daleké Evropy – i když na většině dováženého zboží je nenápadným malinkým písmem vyvedeno „Made in China" a téměř všechno se dá „doma" sehnat leckdy i za poloviční cenu, jsou dárky „z Evropy" exotickou vzácností. Potvrzují, že náš syn, bratr, manžel a švagr uspěl a daří se mu dobře. Jedině jimi se dá dokázat, že tam v té daleké cizině nezpychl a myslí na své blízké.

Koho zajímá, že tenhle syn, bratr, manžel a švagr žije celé měsíce z ruky do úst? Kdo by chtěl vědět, že se jeho příbuzný možná tísní v maličkém pokoji bez koupelny s dalšími pěti muži podobného osudu, že vykonává podřadnou a špatně placenou práci, jen

proto, aby mohl každý týden telefonovat domů – mám se skvěle, všechno jde dobře, mám nový byt – a jednou měsíčně poslat peníze rodině. Za dva nebo tři roky si vypůjčí, aby si mohl koupit letenku a měl nějaké peníze s sebou, a vydá se domů. Tam zdvořile mlčí o rozporu mezi předpoklady svých příbuzných a realitou a v souladu s přesvědčením svého okolí předstírá, že život v Evropě je báječný. Práce je pro každého dost, je lehká a vždycky skvěle placená. Nezaměstnanost *tam* neexistuje. Vidíte přece, jak se mu *tam* vede! Je to tak snadné. Lesu přece není třeba závidět dřevo na podpal! Mladší příbuzní, kamarádi a známí závistivě pozorují, jak utrácí vypůjčené peníze, a umiňují si udělat všechno pro to, aby se i oni dostali do eldoráda. Všechno, cokoliv. Třeba si zaplatit místo na člunu, který je možná doveze do Španělska… anebo jejich sluncem a solí vybělené mrtvoly s očima vyklovanýma od racků dopraví třeba ke břehům Střední Ameriky. Mrtvoly těch, kteří zapomněli, že člověk si nemá párat kůži na hrudi jen proto, aby měl kapsu.

Barsa, am Barsax. Barcelona, nebo ráj.

V představách mnohých je to koneckonců totéž – jen s tím rozdílem, že Barcelona je ve světě vezdejším.

Čas odletu se přiblížil, cestující se řadí u dveří. Letištní zřízenec bedlivým zrakem ještě jednou kontroluje zavazadla. Pokud se mu nezdá rozměr, hmotnost nebo vy, není odvolání.

Nejprve frontu zdrží vzteklý starý Maur, který rozumí jen arabsky, potom my: naše zavazadla jsou příliš velká.

„Velká? Jak to, velká? Vždyť už nám je kontrolovali v Praze i tady! Tak je přeměřte, uvidíte."

Zřízeneček, který na výšku dorostl sotva jeden a půl metru, je z fronty vysokých černochů a dvou bělošek evidentně nervózní: „Nic nebudu měřit! Říkám, že je to velké, tak je to velké! To rozhoduju já! Jestli se vám to nelíbí, nikam nepoletíte!"

Nezbývalo než se podvolit. Jako správné příslušnice švejkova národa jsme přemístily obsah našich kabinových zavazadel do igelitek a poloprázdné kufříky odevzdáváme rudnoucímu mužíkovi. Fronta se pochechtává. Pánové za námi vtipkují o nevychovaných běloších. Otáčím se a pány si ostentativně měřím. Autor výroku znejistí a táže se: „Vy rozumíte wolofsky?"

Fronta ztichla, dobře dvě desítky párů uší napjatě čekají. Přitakáváme. Pán dostal nápad: „A fulbsky taky umíte?"

To jsme popřely, a on pokračuje ve svých rozkladech (nebo pomluvách?) ve fulbštině. Ti, kdo stojí blíž, sdělují těm, kdo čekají dál, jak se to s námi má.

Letadlo odstartovalo se čtyřhodinovým zpožděním.

Na obrazovce před námi svítí mapa; obrázek boeingu se trhaně posouvá nad Španělskem a blíží se k Gibraltaru. Za pár hodin mapu Maroka vystřídá mapa Mauretánie a pak Senegalu. Vím to, protože to zažívám už počtvrté. Díky jedné jedovatě zelené kazetě a nevydařenému rande. Zavřela jsem před tou vzpomínkou oči, ale najednou jsem měla pocit, že znovu cítím vlhkou vůni časného moravského jara. Přestože je to víc než šest let, co jsem na Moravě byla naposledy.

Brněnské autobusové nádraží se pomalu vylidňovalo, jak se odpoledne chýlilo ke svému konci. Večery se ještě podobaly zimním a venku byli jen ti, kdo museli. Se smutkem přecházejícím ve vztek jsem sledovala, jak z posledního autobusu z Prahy vystupují cestující. Nebyl mezi nimi, samozřejmě. V břiše jsem cítila chladný tlak rostoucí paniky.

Nevlídná paní za okénkem Informací potvrdila mé obavy: do Prahy se dneska už nedostanu. Příští autobus mi jede až zítra nad ránem.

Poděkovala jsem a cestou z čekárny vrátila na uši sluchátka walkmana. Kazeta, která vypadla z obálky s cizokrajnou známkou pár týdnů předtím, se mi pořád ještě neposlouchala. Nikdy dřív jsem neslyšela o Youssou N'Dourovi ani o hudebním stylu zvaném mbalax. Nemohla jsem vědět, že nahrávky na té kazetě, odeslané nikdy neviděnou kamarádkou z Gambie, jsou už pěkných pár let staré. A i kdybych to věděla, nic by se nezměnilo: mnohem víc než čistý hlas zpěváka a složité rytmy mě okouzlovala slova, která v písních zněla. Nerozuměla jsem z nich ničemu. Ale ať se tam zpívalo, o čem chtělo, znělo mi to nádherně. Tak nádherně, že jsem skoro zapomněla, v jaké situaci právě jsem.

Měla jsem za sebou čtyřdenní pobyt hostesky na výstavišti v Brně. Veletrh skončil, z hotelu jsme se odhlásili ráno. A večer jsem stála na ztichlém nádraží jako opuštěný pes a vyhlížela svého kluka, který mě ještě dopoledne po telefonu zapřísahal, ať na něj na Moravě počkám; přijede za mnou, půjde na autobus hned, jak mu skončí škola.

Znepokojena zkoumavou pozorností dvou bezdomovců jsem opustila nádražní čekárnu a po liduprázdném mostě prošla na vlakové nádraží.

Vlak do Prahy ještě jede… ale na jízdenku mi nestačí peníze. Budu muset počkat do rána. Někde venku, protože autobusová čekárna se na noc zamyká. Nebo… Měli jsme přece spát u kamaráda. Stačilo by, kdybych ho našla.

Jenže hledejte v Brně někoho, o kom víte jen, že se jmenuje Pavel a studuje farmacii. Bylo mi devatenáct a měla jsem víc štěstí než rozumu.

Skončila jsem s nějakým úplně jiným Pavlem v baru na studentských kolejích. Když se můj zachránce krátce před druhou hodinou ranní odpotácel někam, odkud se už nevynořil, přijala jsem jeho zmizení s úlevou. U stolu jsem zůstala s Pavlovými – o něco střízlivějšími – spolužáky: dvěma vysokými súdánskými Araby a drobným dredatým mužíčkem pleti barvy černého uhlí.

Ani bodavá stropní světla laciné osvěžovny ode mě nedokázala úplně zaplašit spánek.

„Chceš jít spát ke mně?" položil mi uhlový drobeček otázku.

Jako milostný návrh to neznělo. Podezíravě jsem se na něj zadívala.

„No tak chceš spát, nebo ne? Mně je to jedno… Jede ti to až za tři a půl hodiny, jsi říkala. Můžeš si jít ke mně lehnout – já spát nebudu, já bych potom nevstal – a o půl páté tě přindu vzbudit. Ale jak chceš," uzavřel svůj projev v češtině s dokonalou moravskou dikcí.

Tak jsem se seznámila s Marem Ndiaye. Ještě než jsme vůbec došli k budově, kde měl Mar pokoj, bylo mi jasné, že jsem nikoho podobného nikdy nepoznala.

Po špatně osvětlené silnici šli, asi dvě stě metrů před námi, tři mladíci, mírně v náladě. V tuhle hodinu tu nebyl

vůbec žádný provoz. Kluci se vzájemně hecovali, a když došli k místu, kde stála reklamní cedule, jeden z nich ji, povzbuzován souhlasnými výkřiky svých kumpánů, vzal a odnesl doprostřed vozovky.

Když jsme se k ceduli dostali my, Mar ji přenesl nazpátek. „Hele, děcka, co blbnete? Vy ste úplně vymakované, nebo co? Postavit tu ceduli takle do bógny, esli tu někdo pojede, tak se zboří, to chcete?"

Skoro jsem čekala, že se ti barikádníci vrátí a vytřesou z mého padesátikilového průvodce duši za to, že jim kazí zábavu, ale nestalo se vůbec nic.

Bez úhony jsme došli až na vyasfaltované parkoviště před kolejí… A tam na mě Mar poprvé za celou cestu promluvil: „Že tam někdo je? Vidíš, tam u toho stromu?"

„No… třeba tam někdo čurá?" už jsem se viděla v posteli.

Mar se ráznými kroky brodil trávou, v té tmě a mezi stromy vypadal ještě menší, než byl doopravdy, a volal: „Hej, vy! Vylezte! Nebo zavolám policii!" Od stromu se skutečně odloupl stín.

„Co tam děláte?" halekal mužíček dál.

„Niiiic…"

„Tak to děte dělat jinam, nebo volám hémony!"

Když znova vstoupil na asfalt, vysvětlil mi: „Tady se vykrádají auta," a ze dveří kolejí pak ještě pohledem zkontroloval, jestli je parkoviště opravdu prázdné.

V duchu jsem se divila, že se Mar ve zdraví dožil třicítky, ale nahlas jsem nic neřekla. Dala jsem si ukázat postel, koupelnu i záchod. Za pár hodin jsem se nechala probudit a vyprovodit na nádraží.

Až tam, při výměně telefonních čísel, mě napadlo zeptat se, odkud Mar pochází.

Letadlo se naklonilo, jak se pilot snažil ostrou otáčkou nasměrovat stroj na přistávací dráhu letiště Dakar-Yoff. Obrazovka už zhasla, světla senegalské metropole byla přímo pod námi.

O chvíli později jsme překonaly nástrahy pasové kontroly (prominula nám neznalost přesné ubytovací adresy, zatímco francouzské turisty z téhož důvodu odmítla pustit dál do útrob letiště) i vypočítavých celníků („Pojďte se mnou, bude to rychlejší!" „Ne, děkuji, máme času dost!") a setkaly se se *skutečným* problémem – můj známý, který si nás tu měl vyzvednout, nebyl k nalezení. Adresu jsme neznaly, temné okénko jediné směnárny nedávalo naději na přístup k místní měně a navíc jsme rozhodně nehodlaly utratit několikanásobek našeho denního rozpočtu za předražené taxi a neméně předražený nocleh v hotelu.

Z minulé cesty mi zbylo pár drobných; oslovila jsem nejdůvěryhodněji vypadajícího letištního zřízence s dotazem, zda si nemohu odněkud zatelefonovat.

„Ale jistě…" identifikační štítek s fotografií a jménem na saku jeho uniformy poskočil, když muž napřáhl paži v gestu naznačujícím směr. Podle visačky se ten pán jmenoval Geej.

Odvedl nás k telefonnímu automatu… na kartu. Karta by se dala koupit v kiosku, který má i v tuto pokročilou noční hodinu otevřeno – kdybychom měly místní peníze. Pan Geej nás po kratinkém zamyšlení

požádal o chvíli strpení, do kiosku došel sám a vrátil se s kartou zatavenou v celofánu. Ať si zavoláme, on už musí do práce. Peníze za kartu mu dáme někdy jindy. A byl fuč, náš strážný anděl z letiště Léopolda Sédara Senghora v Dakaru.

Hledala jsem ho pak ještě při svých dalších příletech, ale podle pracovníků letiště, kterých jsem se ptala, tam nikdo takový nikdy nepracoval.

Oumar

Zuzaniny batohy s žuchnutím rozvířily jemný písek pod lampou pouličního osvětlení. Taxíkář počkal, až za pasažérkou zapadnou domovní vrata, než znovu otočil klíčkem v zapalování.

„To víte," prohodil ke zpětnému zrcátku, „tady, sama, běloška a se zavazadly…"

Osvětlené ulice za okny taxíku vystřídala tmavá silnice, lemovaná stromy, benzinovými pumpami a nezřetelnými obrysy domků.

Oumar nás na letišti čekal celý večer. Když náš let pořád nehlásili, vrátil se domů, a po mém telefonátu vyrazil znovu do Yoffu. Oceňovala jsem to: mohl mi, teď ve tři hodiny ráno, zrovna tak dobře navrhnout, ať pro dnešek přespíme někde v hotelu. Oumara jsem znala hlavně z dopisů; viděli jsme se všehovšudy jednou, to když mě navštívil v domě mých předešlých hostitelů v centru Dakaru. Slíbila jsem mu tenkrát, že

při svém příštím pobytu zůstanu u jeho matky, a můj hostitel pronajal byt i pro Zuzanu.

„Je to trochu daleko," omlouval se Oumar (*všiml si mého pohledu na hodinky? Jedeme už hodinu!*), „v noci to ještě jde, ale ráno a odpoledne tu stojí kolony. V Dakaru je čím dál víc lidí, čím dál víc aut. A ty silnice jsou pořád stejné. Já naštěstí nikam nemusím. Kam bych tady taky chodil… Leda bych se vrátil domů," zadíval se do ubíhající tmy.

Věděla jsem, že Oumar pochází z vesnice na jihu Senegalu. Do hlavního města přijel za svou matkou, aby se tu léčil, snad ze schizofrenie. Oumar, jeho matka a další dvě rodiny sdíleli přízemní domek v okrajové části Dakaru, dobré dvě hodiny cesty autobusem z centra – cesta taxíkem byla rychlejší jen o málo.

Přebrodili jsme pískem těch pár metrů, které nás po vystoupení z auta dělily od kovové branky ve zdi čerstvě omítnutého domku. Za brankou písek ustoupil jinému materiálu – kdosi svědomitě vybetonoval dvorek i podlahu v tmavém pokojíku.

Seděla jsem na posteli, která tu byla kromě plastové zahradní židle jediným kusem nábytku, a postupně se seznamovala s lidmi, s nimiž jsem měla trávit příští tři týdny.

Oumarova matka, maličká žena kolem šedesátky, velmi tmavé pleti a přísných rtů. Její tichá, asi sedmnáctiletá dcera s kulatým obličejíkem. Manželský pár se dvěma maličkými dětmi. Tři děvčata ve věku od šestnácti do dvaadvaceti let, nesměle se chichotající. Jejich šest bratrů, které jsem si napoprvé nebyla s to zapamatovat a ustavičně si je pletla s dalšími třemi mladíky,

kteří, také z jihu, byli v Dakaru na studiích a jejichž otcové byli přáteli pána domu, Tatínka Dieme.

Mamadou dělá anglistiku, Issa studuje germanistiku, Thierno se na univerzitě věnuje historii, Mustafa doufá stát se právníkem.

Po jednom nebo po dvou přicházeli do místnosti, pozdravit, posedět a představit se. A prohlédnout si, nenápadně, „Oumarovu bělošku".

Tatínka Dieme jsem zašla pozdravit do jeho pokoje. Otec jedenácti dětí, důstojný, sedmdesátiletý pán s laskavýma očima, trávil většinu času s růžencem v ruce nebo na modlitbách, v pokojíku bez ozdob a bez nábytku, jako by se vzdaloval všemu světskému.

Ani čerstvá omítka nedokázala zakrýt, že dům nepatří zrovna bohatým lidem. Vodovod tam ještě nezavedli, televizní přijímač nikdo v domě neměl, vybavení pokojů svou skromností připomínalo vězeňské cely.

V předchozích letech jsem bydlívala v draze vybavené vilce ve čtvrti Liberté: garáž ukrývající poslední model renaulta, prosklený balkon bez života, hypermoderní kuchyně, ve které se nevařilo, nové kožené sedačky i desítka pokojů s koupelnami podtrhovaly prázdnotu domu. Všechny děti paní Sy žijí v zahraničí a její muž tráví většinu času u svých dalších manželek.

Požitek z pohodlí nedokáže přehlušit ticho, které ve vile přetrvává a za horkých nocí se nesmyvatelně lepí na kůži. Trochu jsem litovala pohostinnou paní domu, stále čekající – na manžela, na děti; a ještě víc jsem soucítila s Davidem, hezkým, asi třináctiletým chlapcem,

o kterém jsem se až mnohem později náhodou dozvěděla, že je vnukem mé hostitelky.

Paní Sy si nenechala ujít žádnou příležitost, při které mu mohla vyhubovat; vždycky Davida důsledně oslovovala příjmením, zděděným po matce z kasty kovářů. Nejspíš to byl její způsob, jak mu připomínat, že je pouhým nemanželským dítětem pomocnice v domácnosti, která kdysi, vzdor všem společenským i náboženským zákazům, neodolala šarmu patnáctiletého gymnazisty.

Davidův otec se oženil s Japonkou a žijí v Okayamě. Nevím, jestli si Davida nakonec vzali k sobě, nebo jestli ho poslali do škol do Evropy či Ameriky. Doufám, že ano. Osamělý život v tom krásném domě s věčně nespokojenou babičkou určitě nebyl lehký.

O vlastní koupelně s tekoucí vodou – teplou vodou – (nebo dokonce o splachovacím záchodu!) jsem si na periferii Dakaru mohla nechat jen zdát. O koupelnu i záchod se nás dělilo devatenáct, vodu na koupání jsme si nosili v plastových vědrech a k jídlu nebylo maso, omáčka a ovoce, ale drobné rybky s bílou rýží (první den mě rodina uctila nákupem kohouta… Jeden kohout pro devatenáct lidí.) Klimatizaci nám obstarávalo otevření okna a podlahy zametala děvčata z domu (ne, už žádné služky).

Krom čtyř starších dospělých a dvou malých dětí tu žili samí mladí svobodní lidé přibližně v mém věku, nebo o málo mladší. Škádlení, žertíky a pošťuchování, večerní sedánky na betonovém dvorku pod roztřepenými provazy prádelních šňůr, společné čištění zubů u kanálku vedle koupelny – to stálo za to, abych se trochu uskromnila. Když ti člověk nabídne lžíci jídla

ze svého talíře, je jisté, že z hrnce by ti dal celou porci. V takové společnosti se nesnáze zdají malicherné a život krásný.

Občas mě napadalo: co s těmi „dětmi" bude dál? Všichni mladí lidé z toho domu studovali. Ani neměli na vybranou. Práce v Senegalu pro ně není… a nebude, ani až dostanou své diplomy. Dokončí své vzdělání a nejspíš rozšíří řady senegalských nezaměstnaných – všichni tihle milí, inteligentní a bezpochyby schopní mladí lidé, kteří se se mnou dělili o střechu nad hlavou, o rýži i vodu k mytí.

Doufala jsem, že nepatřím k těm cizincům, kteří si namlouvají, že jedou do Afriky zachraňovat ubohé černoušky.

Vlastně si ti kluci a holky žili celkem šťastně a spokojeně i s tou neradostnou (opravdu? neradostnou?) budoucností a budou tak jistě žít i bez mých starostí. Postará se o ně Bůh, jako vždycky, jako o nás o všechny.

Kdo obdělává své pole, tomu Bůh pomůže.

Šeredka na cestách

Měla jsem před sebou ještě řadu úkolů, kvůli kterým jsem potřebovala jezdit do centra města – na univerzitu, do knihoven, do nakladatelství, na ministerstva… Oumar se v Dakaru nevyznal ani po roce pobytu. Z obavy, že se ztratím, mě nenechal vyjet do Dakaru samotnou (a já jsem o to nijak zvlášť nestála, protože jízda taxíkem byla celkem nákladná a jízda veřejnou dopravou na můj vkus moc komplikovaná) a ze strachu,

že se ztratíme oba, se mnou nikam nejezdil sám. Brával s sebou vždycky někoho z mladších studentů – a jen dva pro ten semestr už měli po zkouškách, a tak i dost volného času: Thierno a Issa. I pro ně to bylo vítané povyražení: bez peněz na jízdné i na zábavu by museli sedět doma a ubíjet minuty hraním dámy na dvorku pod sušícím se prádlem.

A i když se mi Oumar kvůli kontrolám na psychiatrické klinice v Thiaroye zrovna nemohl věnovat, Issa a Thierno mě doprovodili vždycky.

Vydávali jsme se z domu brzo ráno, abychom se vyhnuli dopravní špičce; ještě téměř za tmy jsme procházeli kolem přízračné siluety nedostavěné mešity, kde se boží milosti snažily v každou denní i noční dobu dosáhnout desítky věřících; kolem ještě zavřených arabských a fulbských koloniálů prodávajících sardinky a vychlazenou Coca-Colu ve skleněných lahvích; kolem plechových stánků, ke kterým v ranním chladu spěchala první děvčátka pro čerstvé bagety; kolem místa, kde později dopoledne dobytčí trh naplní vzduch bučením, bečením a teplým pachem kravských těl. Po asfaltovce, jejíž okraje budou za pár hodin lemovat stánky obchodnic s melouny a pomeranči, jsme došli do míst, kde silnice vedoucí z Dakaru do Thiesu odbočuje na Sicap Mbao a kde staví „autobusky“ *Ndiaga Ndiaye*.

Ndiaga Ndiaye je dodávka značky Mercedes-Benz, která má okénka i v zadní části a je dovybavena úzkými lavicemi tak, aby se do ní dalo vmáčknout osmadvacet cestujících, sedících po směru jízdy v řadách po

pěti (plus tři pasažéři na předním sedadle vedle řidiče). Přední sklo bývá polepeno obrázky světců a zpěváků do té míry, že by se dalo používat jako důkaz pro pochybovače: vyobrazení svatí mužové přece musí působit nějakou ochrannou mocí, jinak je vyloučeno, že by řidič s tak nepatrnou možností výhledu nehavaroval hned po prvních metrech jízdy.

Na stupátku za zadními dveřmi každého *Ndiaga Ndiaye* stojí průvodčí, vyvolává jméno cílové destinace, kontroluje obsazenost vozu a vybírá jízdné. Některé směry jsou žádanější než jiné, míst je méně než cestujících a pak o ně u autobusku bývá sveden boj. Zastavující dodávku dobíhá dav; ti nejrychlejší se zavěsí na stupátko ještě dřív, než vozidlo stojí, vrhají se dovnitř a zabírají místo pro své pomalejší nebo zhýčkanější přátele. Ti zbylí se pak cpou do dveří stojícího vozu, jak nejrychleji dovedou, dokud průvodčí ten lidský proud nezastaví zvoláním, že je obsazeno, do očí potenciálních cestujících se nevrátí příčetný výraz a do jejich chování příkladná uhlazenost… Což jim vydrží přesně do okamžiku, kdy přijede další autobus.

Pouze státní autobusy mají, narozdíl od *car rapidů** a *Ndiaga Ndiaye*, místa k stání, přijatelný technický stav, pravidelnou trasu i zastávky (nikoli jízdní řád). Jsou levnější, ale vzácné a pomalé. V jednom z takových autobusů jsme jeli, když se mi udělalo nevolno. Horko, hlad, únava? Polohlasem jsem poprosila svoje průvodce, jestli bychom nemohli na příští zastávce vystoupit,

* Car rapid – mikrobus pro menší počet cestujících, určený k přepravě na krátkou vzdálenost

mám závrať. Ze sedadel vedle nás okamžitě vstávají dva adolescenti: „Nechceš se posadit, paní?“

Ohleduplnost v hromadné dopravě je vůbec kapitola sama pro sebe. Když člověk vidí ty rvoucí se potenciální pasažéry u dveří *Ndiaga Ndiaye*, čekal by, že podobná atmosféra bude vládnout i uvnitř těchto pochybných dopravních prostředků. O to větší je pak překvapení, když našince několik svezení přesvědčí o opaku:

„Zastav!“ „Stůj!“ „Stát!“ křičí osazenstvo vozidla. Řidič poslušně šlápl na brzdu. Venku náš *car rapid* belhavě dobíhá jakýsi stařík, který právě vystoupil.

„Něco si tu zapomněl,“ volají někteří pasažéři. Ti, kdo seděli okolo stařečka, mizí pod sedadly. Konečně se jeden cestující vynoří a podává cosi ven okénkem. Řidič šlape na plynový pedál. „Co to bylo? Co tu nechal?“ vyptávají se zvědavci jeden druhého. „Botu!“ vykřikne někdo, a autobus se otřese laskavým smíchem.

Slunce stojí vysoko na obloze, náš autobusek je uvězněn v dopravní zácpě. Na jednom ze zadních sedadel štíhlá mladá žena v šátku nemůže utišit děťátko.

Chybějícími okny ani otevřenými zadními dveřmi nefouká. Potíme se. Inhalujeme výfukové plyny z okolostojících vozidel. Vypadá to, že tu budeme trčet pěkně dlouho. V autobusku je vedro k zalknutí a miminko křičí a křičí. Cestující se otáčejí. Otáčejí se… a usmívají. To je pravda, že mamince se nedá zaplatit,“ vyjádří konečně někdo tu kolektivní myšlenku. A pokračuje: „Jednou mu budeš vyprávět: jela jsem s tebou autobusem, to jsi byl ještě úplně malinký, a ty jsi křičel

a křičel… Ne ne, matce se člověk nikdy nemůže dost odvděčit.“

Cestovné se platí za jízdy. Cestující řekne nahlas jméno stanice, odpočítané mince dá do ruky sousedovi za sebou a peníze putují po řadách až k průvodčímu.

Starý pán v sepraném, kdysi snad modrém kaftanu vedle mě nemá dost peněz. Ptá se souseda, kolik stojí cesta na křižovatku Camberéne. Dokola přepočítává zašlé mince v dlani. Chybí mu dvacet franků. Soused beze slova natahuje ruku, bere si od stařík peníze a přidává je k těm svým, jak se to občas dělá, když mají lidé společnou cestu. Neviděla jsem, kdy a jakým kouzlem tam tu dvacku přidal, než poslal peníze dozadu: „Dvakrát na Camberéne!“

V předávání peněz jsou Senegalci mistři: na svatbě, křtinách, pohřbu nebo na oslavě to zařídí tak, aby nikdo *nemohl* přehlédnout, že dávají griotům* peníze – a kolik. Zato když jde o úplatky, dárky nebo půjčky, nevšimnete si, že nějaká transakce proběhla, ani kdyby si předávali miliony přímo vám před nosem.

I když jsme se ráno dopravní špičce vyhnuli, málokdy jsem ve městě dokázala vyřídit všechno tak, abychom minuli i špičku odpolední. Na cestě zpátky náš autobus obyčejně pomalu popojížděl v jednom ze tří proudů na jednoproudé silnici, rezignovaní pasažéři namačkaní na nepohodlných sedátkách rozebírali

* Griot – příslušník kasty zpěváků a znalců dějin a rodokmenů. Na oslavách zpívají a velebí rody přítomných

kvalitu dopravy a vítali každé zpestření cesty. A nejen oni.

Když se ve vedlejším proudu ocitlo malé nákladní auto s francouzskými vojáky, vyvolala moje přítomnost v *Ndiaga Ndiaye* mezi nimi pozdvižení. Nezbývalo mi než sedět s pohledem upřeným dopředu a tvářit se tak černě a domorodě, jak jsem dovedla. S tím prvním byl samozřejmě trošku problém, to druhé mi celkem šlo.

Už z Prahy jsem si vezla *bubu*, tuniky šité podle senegalského vzoru – vzdušné, lichotící postavě, praktické v těhotenství i při kojení, elegantní a ženské (vůbec se nedivím, že je evropská konfekce nahrazuje jen v nepatrném množství a jen u dívek těch nejmladších ročníků) – a další, bohatě vyšívané, pro mě vyrobil místní krejčí. Kamarádka z domu obětovala šest hodin času, aby mi učesala vlasy do desítek „sbíraných" cůpků *tibaale*, které byly toho roku zrovna v módě. Moje náušnice, náhrdelník i boty byly puntičkářsky sladěny s barvou mého *bubu*, ruce mi ztěžkly prsteny s amulety. Celkový dojem svého zevnějšku jsem – já, která mu v Čechách málokdy věnuji víc než pět minut denně – ráno dotvořila pečlivě nanášeným make-upem. S turistkou si mě nikdo splést nemohl.

Turisti. Vídávám je v centru Dakaru, na tržištích Sandaga a Kermel, na pobřeží, v supermarketech. Většinou jsou to Francouzi, občas Američané nebo Němci. Skoro všichni vypadají zašle, neupraveně, bez rozdílu pohlaví oblečeni v pomačkaných šortkách, vytahaných tričkách nebo vyrudlých košilích a pohodlných sandálech. Dlouhovlasé ženy mívají vlasy na temeni leda-

byle svázané do uzlů nebo spletené do jednoduchých copánků, na kterých je vidět, že kadeřnice svou práci odbyla. („*Bělošky ten rozdíl nepoznají, a i kdyby, stejně radši zaplatí i za pokažený účes, než by se chvíli dohadovaly s kadeřnicí a pak třeba znova seděly dalších deset hodin pod jejíma rukama. Bělošky totiž mají peníze, ale nemají* čas.“)

Nevím, jak moc a jestli vůbec si uvědomují, že jsou nejhůř oblečenými lidmi na ulici, nebo zda je pro ně přehrada mezi „naším“ a „exotickým“ tak veliká, že se s místními vůbec nesrovnávají, a tak ten rozdíl nevidí.

I já zůstávám, přes všechnu svou snahu, ve městě nápadná v davu Senegalek, vysokých a urostlých dam s hrdým držením těla, které nosí své róby i osud ženy s grácií, jaká v Evropě už dávno upadla v zapomnění.

Jsem tady nelichotivě exotická, mezi ušlechtilými tvary lebek fulbských žen, mezi ostře řezanými rysy Wolofek, bělostnými úsměvy mandinských trhovkyň, mezi sametovými pohledy mandlových očí sererských děvčat. Mé slovanské ruce se schovávají před srovnáním s dlouhými štíhlými prsty, hebkými lokty a pevnými pažemi mladých žen z kmene Ďola, a půvabně klenuté šíje Fulbek konkurenci ani nepřipouštějí. K bokům a hýždím, (jedinému) místnímu erotickému symbolu, se raději ani neopovažuji sklouznout pohledem.

Ale přesto to odmítám vzdát – tady víc než kde jinde platí pravidlo, že není ošklivé ženy, jen ženy, která o sebe nedbá.

Pokud držím mezi rty klacík na čištění zubů, přestávají mě pronásledovat prodavači suvenýrů a místo toho

se stávám terčem obchodnické pozornosti prodavaček fazolových lusků a nádobí. A zároveň se asi o polovinu snižuje počet osob, oslovujících mě francouzsky. *Mám snad naději, že když si dám ještě na hlavu umývadlo a na záda dítě, domluvím se se všemi?*

Prozatím jsem zůstala jen u toho klacku.

Ale i tak se ke mně turisté příliš nehlásí, přestože, jak jsem už mnohokrát viděla, se v rámci jakési „všebělošské sounáležitosti v černé Africe" na ulicích zdraví; cizinci, kteří by se na podobné ulici v Janově či Kodani minuli bez povšimnutí.

Příliš „černá" na to, abych byla bílá, nejsem do tohoto spiklenectví bílých cizinců zahrnuta. Asi nevědí, že dřevo, ať je v řece jakkoli dlouho, se krokodýlem nikdy nestane.

Příliš bílá na to, abych byla černá, vyvolávám nesváry mezi těmi, kdo se mě pokoušejí (na základě mé rasové příslušnosti) ošidit, napálit, podvést nebo rovnou okrást, a těmi, kdo mě (na základě mé evidentní příslušnosti kulturní) proti nim brání. Ti druzí jsou naštěstí v početní převaze a zatím vždycky bez výjimky zvítězili.

„Život je jako žena: je stále těhotný a nikdo neví, co v něm čeká na svůj čas"

Oumarovi bylo hůř, ale mí průvodci zůstávali pořád stejně ochotní. Před východem slunce se od stěn dvorku odrážel křik vycházející z Oumarova pokoje, a my tři jsme tiše opouštěli dům, abych byla včas ve škole.

A pak, přibližně v době, kdy jsem po kursu wolofštiny na univerzitě Cheikh Anta Diop složila závěrečnou zkoušku a čekala na diplom, onemocněl Thiernův otec.

Thierno se musel vrátit na jih.

Hlasy z nahrubo postavené mešity se nesly i tu noc, kdy jsme ho doprovázeli k silnici – tentokrát tam, kde staví autobusy jedoucí z Dakaru do Thiesu, dál do vnitrozemí a na jih.

Nazítří už jsem, ke své radosti, jela do Dakaru sama s Issou. Oumar a Thierno byli o něco starší než já – Oumarův svět vypadal, kvůli jeho nemoci, trochu jinak než svět nás ostatních, a Thiernovy vtípky nikdy nepřekročily mez opatrné zdvořilosti.

S Issou se čas dal trávit bezstarostně, ostražitost byla zbytečná: o tři roky mladší než já, byl to ve svých třiadvaceti spíš kluk než muž.

Kluk, co se vyzná v hromadné dopravě a na univerzitě. Kluk, kterému můžu v supermarketu koupit oplatky. Kluk, co mě převádí přes silnici a se kterým je legrace. Kdybych měla mít mladšího bratrance, představovala bych si ho nějak takhle

Ale život je jako žena: je stále těhotný a nikdo neví, co v něm čeká na svůj čas.

Issa býval mým společníkem od rozbřesku do noci: ráno jsme společně odjeli do Dakaru a v poledne si u pojízdného stánku koupili pár tuňákových sendvičů servírovaných v novinovém papíře. Odpoledne jsme trávívali na placené pláži na Cornichi, kde jsem Issu (marně) učila plavat a kde nás – obyčejně své jediné

zákazníky – plavčík hostil sladkým a horkým zeleným čajem. Navečer jsme se vraceli domů a po setmění hráli s ostatními na dvoře piškvorky, dámu a člověče, nezlob se. I zubní pastu do kanálku na dvorku jsme vyplivovali ve dvou.

Rychle jsem si na něho zvykla. Roztomilý charismatický mladík nepobral sice moc krásy, ale o to silněji působilo jeho osobní kouzlo. Nic ode mě nechtěl, nic nečekal, o nic nežádal ani se o mě neucházel. Byl zkrátka výjimečný.

Obdivovala jsem jeho bystrý úsudek a neobyčejný smysl pro barvy, detail a krásu – fotografické záběry, které pořizoval on, vypadaly jako od profesionálního fotografa.

Nešlo mi do hlavy, proč studuje tak nepraktický obor, se kterým ani nebude mít žádné zvláštní možnosti uplatnění.

„A proč vlastně děláš germanistiku?"

„Protože jsem se na gymnáziu učil němčinu. Až najdu práci, vykašlu se na to. K ničemu to není… Teď nemám co dělat, tak chodím do školy."

„Ale přece tě něco baví? Co bys chtěl dělat?"

„Moc jsem chtěl studovat architekturu…"

Tak proto v supermarketech listuje drahými francouzskými časopisy o bytové architektuře!

„No a proč ji nestuduješ? Určitě by ti to šlo."

„V Senegalu na to není žádná specializovaná škola."

Otázku, proč se tedy nešel učit někam do zahraničí, jsem včas polkla. Už jsem věděla, že je nejstarší z pěti bratrů, jeho otec je v důchodu a má na starosti navíc

ještě druhou manželku a její tři děti. Jakákoli rada tu byla zbytečná: nejstarší synové v Senegalu dostudují málokdy. Musí brzy začít pracovat – jakkoli –, aby mohli pomáhat svým rodičům a sourozencům. Na nich záleží úspěch jejich mladších bratrů a sester a oni to dobře vědí.

Děti z jedné matky jsou jako prsty na jedné ruce – nikdo nemyslí jen sám na sebe.

Tu noc jsem dlouho nemohla usnout. Byl tak mladý, tak milý, tak inteligentní a nadaný. A jediné, co ho nejspíš čeká, je místo učitele němčiny na nějaké zapadlé škole, kde mu plat nebude stačit ani na to, aby se oženil. Ještě hůř, nikdy nebude mít šanci dělat to, co by ho těšilo, k čemu má vlohy a v čem by mohl vyniknout.

Nazítří jsem zašla do internetové kavárny a z poblikávajícího monitoru brzy vyčetla, že jediná v úvahu připadající škola je nějaká univerzita v Maroku. Vypůjčila jsem si od souseda tužku a na kousek papíru načmárala sloupeček cifer – šestimístný výsledek říkal, že tam si Issu nemůžu dovolit vyslat v žádném případě.

Asi by bylo jednodušší zařídit mu školu ve Francii – pro získání studentského víza stačí, abych mu posílala bankovním převodem měsíčně kolem dvanácti tisíc korun. Kdyby si ke studiu našel práci, mohl by mi peníze zase hned vracet zpátky na účet – nebyl by první, kdo to tak dělá.

Toho roku ale francouzská strana pozastavila vydávání studentských víz. Došlo k nepokojům, při nichž bylo několik studentů zraněno.

Z kavárny jsem vycházela přesvědčena, že zbývá jen jediná možnost: studium v České republice.

Co máš s tím klukem?

Moje přátelství s Issou začínalo vzbuzovat podezření a nejspíš i nelibost. Ve svých pětadvaceti letech jsem podle senegalských měřítek byla na hranici staropanenství, ne-li za ní.

Má vdavekchtivost byla nezpochybnitelná – kdo prodává stín, v podvečer musí své zboží zlevnit.

Jsem běloška, disponuji kouzelnou mocí „vzít s sebou" muže do Evropy a učinit z něj pohádkového boháče.

Jsem běloška – to znamená, že jsem nemravná, promiskuitní, hádavá, líná a sobecká, ale zároveň jsem muslimka, tak to třeba aspoň s tou promiskuitou a hádavostí nebude tak zlé…

Ale i kdyby to bylo všechno ještě tisíckrát horší a k tomu mi táhlo na pětasedmdesát, za vstupenku do Evropy by sňatek se mnou mnohým místním mládencům pořád ještě stál.

Kvůli tomu všemu jsem se občas cítila jako zajíc uprostřed lovecké sezony. Když mě zrovna neokouzlovali místní chlapíci, snažily se mi je více či méně nenápadně dohodit jejich matky a sestry.

Ne že by sňatek s běloškou byl snem *každého* Senegalce; „slušný muž" ze „slušné rodiny" na něco podobného ani nepomyslí, jelikož svého jména a tradic dbalá rodi-

na si dává záležet na tom, aby manželství jejích synů a dcer upevňovalo vztahy mezi příbuzenstvem a přáteli. A dobrý syn se vůli svých rodičů neprotiví. Konečně, slova starších mohou strávit den v buši, ale nepřenocují tam – dřív nebo později na ně dojde.

Podle jakýchsi záhadných pravidel jsem „byla Oumarova". Přijela jsem jako jeho host, a tak na mě, podle všeobecného mínění, měl přednostní právo. S tím, že bych na to mohla mít jiný názor, se nepočítalo – nanejvýš jsem mohla zůstat nezadaná. Oumarovu diskrétní, ale přímou nabídku nezávazného sexu (jsem přece běloška a pro ty je souložení s cizími muži stejně přirozené jako pití vody) se mi sice podařilo diplomaticky odmítnout hned první večer, ale ani tak se Oumar a ostatní na mé přátelství s Issou netvářili zrovna nadšeně.

Snažila jsem se nevšímat si toho.

Většinu svých dakarských školních závazků už jsem splnila, zbývalo mi ještě dostát několika společenským povinnostem mimo hlavní město.

Požádala jsem Issu, aby mě doprovodil na návštěvách; měli jsme být pryč nanejvýš pár dní a on nic nenamítal.

Autobus *Ndiaga Ndiaye* s prasklým předním sklem se řítil po silnici mezi savanami Saloumu. Za okénky se míhaly baobaby, vesnice z hliněných domků s doškovými střechami, stáda dobytka a zdechliny havarovaných aut a autobusů, jako byl ten náš. Nezdálo se, že by to na našeho řidiče nějak zapůsobilo.

Byla jsem vděčná svému sousedovi, když mě z oče-

kávání brzké smrti na chvíli vytrhl otázkou, kde jsem se naučila wolofsky.

„Z knih… a od hodných lidí."

V duchu jsem znovu slyšela samu sebe, jak se Mara Ndiaye ptám na slovo, které jsem pochytila z jeho rozhovoru s kamarádem.

„*Co to znamená* sumayaay*?*"

„Sama yaay*? To je jako ‚moje maminka'.*"

„Můžeš mě učit wolofsky?"

„Wolofsky? K čemu by ti to bylo? Uč se radši francouzsky, to má nějaký smysl."

Uč se radši francouzsky.

Zvykla jsem si tu větu slýchat pokaždé, když jsem někoho požádala o lekci wolofštiny. Mar Ndiaye mě seznámil se Senegalci studujícími v Praze: volná odpoledne jsem trávila s Rabi Ly a její dcerkou, na toulkách noční Prahou mi garde dělal Maba Diaw – samozřejmě jen ve dnech, kdy se mu podařilo setřást všech svých čtrnáct českých milenek (z nichž dobře deset věřilo, že s nimi Maba Diaw žije ve společné domácnosti) i guinejskou snoubenku, která si o svém drahém nedělala iluze. A i když mě Maba ochotně doprovázel na všechny společenské akce, ani on nebyl ochoten angažovat se v mém vzdělání:

„Proč se nechceš radši učit francouzsky?"

„To je Zuzana," představil mi Maba jedné noci rozčepýřené stvoření bohémského vzhledu a neurčitého věku i pohlaví, „tak se tu spolu, holky, pěkně bavte," zanechal nás u vchodu diskotéky a šel se poohlédnout po nějakém dalším zajímavém přírůstku do svého harému.

Zuzana byla příjemná, inteligentní slečna – o to úžasnější, že měla, podle svých vlastních slov, doma učebnici wolofštiny. A byla mi ji ochotna půjčit. Co na tom, že učebnice byla v italštině. Pravá vášeň se přece nezastaví před ničím.

Poctivě jsem přeložila všechny italské části Zuzaniny knížky. Pečlivě jsem prostudovala všechny wolofské části.

S nevrlou větou „Proč se radši neučíš francouzsky?" jsem se venku setkávala čím dál častěji.

„Chce se naučit wolofsky, aby věděla, o čem se bavíme!"

Seděla jsem u kulatého stolku v zahrádce malé kavárny v centru města a čekala na Mabu. Dát si s ním sraz ve tři odpoledne mohlo znamenat, že přijde za pět minut tři, nebo taky v pět a pět minut – Maba vnímal čas, jako ostatně všechno, velice velkoryse. Rozložila jsem před sebou okopírované stránky italské učebnice, okraje listů hustě popsané poznámkami – na dlouhé vysedávání jsem byla připravena. Ale sotva přede mě mladý číšník postavil třetí sklenici džusu, uviděla jsem Mabu přicházet ve společnosti dalších dvou mladíků.

„Počkejte tady na mě, já se hned, hned vrátím. Zatím si něco dejte," volal na mě, zase už na odchodu.

Tak jsme u stolečku seděli tři „odložení na později": Souleymane Diop, malý tmavý chlapík s příjemným úsměvem a tichým hlasem, Henri Mendez, atleticky vyhlížející muž ve sportovní bundě, a já.

Když jsem se odvážila zeptat, jestli by mi mohli pomoct pochopit wolofskou mluvnici, „samozřejmě vám to zaplatím", nijak mě nepřekvapila Souleymanova odpověď, že by rád, ale sám tomu nerozumí. Bylo to beznadějné.

„Za to přece nebudeš platit," přisunul k sobě Henri po stole pár oxeroxovaných listů. „Nemám tušení, jak se wolofsky píše, ale mluvím dost dobře. I když jsem Mandžak. Takže, jestli nepotřebuješ zrovna naučit číst, rád ti pomůžu."

Měla jsem na to dva týdny. Za čtrnáct dnů chtěl Henri pokračovat ve své cestě za štěstím dál přes Rakousko a Francii do Španělska.

Devadesátá léta se pomalu chýlila ke konci a s nimi končil i zlatý věk ilegální imigrace. Přes Českou republiku, jejíž víza se zřejmě dala za úplatek sehnat nejsnáz, zatím putovaly tisíce Asiatů a Afričanů dál na západ, za příbuznými a za prací. Itálie a Španělsko ještě pořád po určité době legalizovaly pobyt nezákonných přistěhovalců, nezaměstnanost se snižovala a šance najít práci načerno byly vysoké. Kdo netančí, když Bůh tleská, už nikdy tančit nebude… A tak utíkal tančit každý, kdo měl tu možnost.

Henri Mendez, Souleymane Diop a dvacítka dalších mužů, kteří přebývali v třípokojovém bytě v Nových Butovicích, nějakým způsobem (za poplatek činící téměř sto tisíc korun) dostali turistické vízum pro vstup do České republiky. Po příletu je kontaktovali profesionální převaděči – toho, kdo jim dá třicet tisíc, dostanou za hranice do Rakouska. Henri, Souleymane a další „turisté" zaplatili. A už nikdy neviděli ani své peníze, ani převaděče. Platnost jejich víz se chystala vypršet a finance byly ty tam. Pokud se nechtěli stát bezdomovci, museli začít pracovat pro svého bytného, Tamsira Sawaného – jednoho z těch, kteří jim „pomáhali" po příjezdu do Evropy. Souleymane dlouho odmítal konopné listí prodávat: je muslim, jeho rodina by s tím nesouhla-

sila, nic takového dělat nebude. Jenže když vám někdo půjčí oko, musíte se dívat, kam se mu zlíbí. Když Souleymane přestal dostávat jídlo a pan Sawané mu nedovolil odpovědět na telefonát od těhotné manželky (to je přece logické – kdo nepracuje, nemá nárok používat telefonní linku. Na ten telefon ani nesáhne!), byla jeho zásadovost nahlodána. Prodávat sice ne, ale sáčkovat by snad mohl…

Skrz hrubou tkaninu batohu mě do lýtka dloubala ostrá hrana plastového letadélka na baterie, dárku pro čtyřletého Souleymanova syna, který zná tatínka jen z fotografií.

Souleymane s pomocí příbuzných a známých nakonec doputoval do Itálie, kde časem získal povolení k pobytu a slušně placenou práci. Ale domů se od té doby nedostal a se svou neobyčejně krásnou manželkou se objal naposledy, když byla ve čtvrtém měsíci těhotenství.

Souleymanova matka, příjemná starší paní, se z naší návštěvy radovala.

Její muž nás po vřelém přivítání neméně vřele pozval na večeři… do domu své druhé manželky. Bývá zvykem, že pro muže vaří ta žena, která je zrovna „na řadě“, ta, u které manžel tráví zrovna ten den a noc. Tady ale manželky žily odděleně a „na řadě“ byla evidentně zrovna Souleymanova maminka?

Asi kilometr od domu, ve staré zástavbě, stála bouda z vlnitého plechu, v níž pan Diop ubytoval svou druhou ženu. Místnost o velikosti zhruba tři krát tři metry z větší části zabíralo manželské lůžko, po straně se jen